

Cherniavska Bogdana,
PhD in Law,
Associate Professor of the Department of
Theory and History of State and Law, National Academy of Management
(Kyiv, Ukraine)
Guest Researcher at the Department of Criminology, Faculty of Law of The
Vrije Universiteit Amsterdam
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8263-7483>
(Amsterdam, The Netherlands)

ПРОБЛЕМАТИКА КОМПЕНСАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНИМИ КОНФЛІКТАМИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ

Екологічні злочини, що супроводжують збройні конфлікти, є серйозною загрозою для довкілля, здоров'я людей та міжнародної безпеки. Масштабне руйнування природних ресурсів, забруднення земель, використання токсичних речовин, підриг гідротехнічних споруд та лісові пожежі – лише частина негативних наслідків, що можуть мати тривалий вплив на екосистеми та кліматичні умови. З огляду на це, компенсація завданої шкоди стає критично важливим питанням, яке потребує розробки ефективних міжнародних механізмів. Особливого значення ця проблема набуває у контексті війни в Україні, де екологічні втрати є безпрецедентними, а існуючі механізми компенсації залишаються недостатньо ефективними. З початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну було зафіксовано понад 7 000 випадків екологічних правопорушень, що спричинили збитки довкіллю на суму понад 72,9 млрд євро [1].

Попри наявність міжнародного правового регулювання, яке включає Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду (надалі – МКС), прийнятий 17 липня 1998 року, та Конвенцію ООН про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD), прийняту 10 грудня 1976 року, притягнення винних до відповідальності залишається складним процесом. Женевські конвенції забороняють методи ведення війни, що спричиняють довготривалу екологічну шкоду, проте механізми їх реалізації часто виявляються неефективними [2]. МКС визнає воєнними злочинами певні дії, що шкодять довкіллю, однак поняття «екоцид» досі не включене до його юрисдикції. Існують ініціативи щодо внесення екоциду до міжнародного кримінального права, однак їх реалізація стикається з політичною нерішучістю.

Однією з ключових проблем компенсації екологічних злочинів є встановлення відповідальності винних осіб та держав. Згідно з Конвенцією щодо законів і звичаїв суходільної війни, підписаної в Гаазі 18 жовтня 1907 року, держави можуть нести відповідальність за дії своїх збройних сил, що спричинили шкоду довкіллю. Прецеденти міжнародного права, такі як справа

«*Democratic Republic of the Congo v. Uganda* » (2005), демонструють можливість покладання на державу відповідальності за екологічні руйнування [3]. Однак реальне виконання таких рішень часто ускладнюється відсутністю механізмів примусового стягнення компенсацій. Ще складніше притягнути до відповідальності конкретних осіб, оскільки міжнародні суди рідко розглядають екологічні злочини як окрему категорію правопорушень.

Особливого значення набуває також питання відповідальності корпорацій, які можуть прямо або опосередковано сприяти екологічним злочинам. У конфліктах у Судані та Демократичній Республіці Конго деякі транснаціональні компанії були залучені до незаконного використання природних ресурсів, що призводило до значних екологічних втрат. Прецедентна справа *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co.* у Верховному суді США засвідчила, що юридичні механізми для притягнення компаній до відповідальності є недостатньо розвиненими, і лише окремі країни мають відповідні норми [4]. Необхідно розширювати санкційну політику, запроваджуючи обмеження для компаній, які фінансують або сприяють знищенню довкілля під час конфліктів.

Ще однією проблемою є оцінка екологічних збитків. Складність збору доказів, відсутність єдиної методології оцінки та нестача фінансування значно ускладнюють процес компенсацій. Використання супутникового моніторингу, дронів та автономних екологічних сенсорів може значно покращити документування наслідків екологічних злочинів. Штучний інтелект і блокчейн-технології можуть сприяти прозорому збору та збереженню даних, що дозволить мінімізувати ризики їх фальсифікації. Такі підходи вже застосовуються деякими міжнародними організаціями, зокрема Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP), яка використовувала супутниковий моніторинг для оцінки екологічних збитків у Кувейті після війни в Перській затоці [5].

Одним із найважливіших аспектів компенсацій за екологічні, та будь які злочини є джерела фінансування. Традиційний підхід передбачає примусову компенсацію з боку держави-агресора, однак його реалізація часто ускладнена політичними факторами. Альтернативним механізмом є конфіскація активів агресора та їх спрямування на екологічне відновлення. Досвід Іраку, який після війни 1990–1991 рр. виплатив понад 50 млрд доларів компенсацій Кувейту через систему ООН, демонструє ефективність такого підходу. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну низка країн заморозили активи Центрального банку РФ на суму понад 300 млрд доларів, і питання їх використання для фінансування відновлення України залишається предметом міжнародних дискусій [6]. Окрім традиційних механізмів, необхідно розглядати й інноваційні підходи до вирішення питання щодо компенсації. Запровадження міжнародного екологічного фонду під егідою ООН або ЄС може сприяти швидкому фінансуванню відновлення постраждалих регіонів. Механізм автоматичних компенсацій, аналогічний до системи кліматичних платежів, дозволив би нараховувати кошти залежно від обсягу завданої шкоди. Іншим інноваційним рішенням може стати створення спеціального екологічного трибуналу для розгляду воєнних екологічних злочинів. Такий трибунал міг би

діяти за принципом Нюрнберзького процесу, розглядаючи справи щодо масового знищення довкілля як міжнародні злочини. Визнання екоциду міжнародним злочином могло б докорінно змінити сам підхід до воєнних дій, адже знищення довкілля перестало б бути «побічною шкодою» і розглядалося б як свідомо агресія проти майбутніх поколінь. Це б змусило держави та корпорації переглянути свою тактику, розуміючи, що екологічні злочини можуть призвести до Гааги нарівні з воєнними злочинами чи геноцидом [7]. Крім того, такий крок міг би зробити екоцид не просто юридичним поняттям, а реальним важелем впливу. Приміром, військові дії, що супроводжуються масовим знищенням лісів, забрудненням води чи отруєнням ґрунтів, отримали б чітку кваліфікацію, а їхні ініціатори – не лише моральний осуд, а й персональну кримінальну відповідальність.

У майбутньому створення системи міжнародного страхування екологічних ризиків під час конфліктів могло б стати революційним кроком у підході до відновлення довкілля після військових дій. Така система передбачала б формування глобального фонду, до якого робили б внески держави, міжнародні організації та великі корпорації, особливо ті, що працюють у секторах із високим екологічним ризиком (енергетика, важка промисловість, видобувні компанії). Таким чином, питання компенсації екологічних злочинів має не лише фінансовий, а й стратегічний вимір. Створення ефективних механізмів відповідальності та фінансування є необхідним для забезпечення екологічної справедливості та запобігання майбутнім воєнним катастрофам. Україна може стати ініціатором міжнародних реформ у цій сфері, використовуючи власний досвід як аргумент для змін у міжнародному праві. Це не лише сприятиме відновленню постраждалих територій, але й створить запобіжні механізми для мінімізації екологічних злочинів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Україна зафіксувала понад 7 тис. екологічних злочинів РФ // *Еспресо*. URL: <https://espresso.tv>
2. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А. Б. Блага, І. В. Загороднюк, Т. Р. Короткий, О. А. Мартиненко, М. О. Медведєва, В. В. Пархоменко; за заг. ред. А. П. Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К.: КІТ, 2017. – 88 с.
3. Democratic Republic of the Congo v. Uganda (2005). International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/116>
4. Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co. (2013). Supreme Court of the United States. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/12pdf/10-1491_8n59.pdf
5. Omar S. A. S., Bhat N. R., Asem A. Critical Assessment of the Environmental Consequences of the Invasion of Kuwait, the Gulf War, and the Aftermath // Environmental Consequences of War and Aftermath. URL: [Critical Assessment of the Environmental Consequences of the Invasion of Kuwait, the Gulf War, and the Aftermath | SpringerLink](https://www.springerlink.com/content/978-1-4020-9000-0_11.pdf)

6. Можливі варіанти використання заморожених російських активів для відбудови України / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/mozhlyvi-varianty-vykorystannya-zamorozhenykh-rosiyskykh-aktyviv-dlya>

7. Компенсація екологічної шкоди внаслідок воєнних дій: міжнародна практика. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». URL: <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2022/05/ekologichna-shkoda-vid-vijny.pdf>